

מקורות

□ יוסף טובי, קהילת יהודי רדאע שבתים במאה השמונה-עשרה — מארכיון הנשיא שלום סנגיאב (אורינס יודאיקוס, סדרה ג, כרך א), ירושלים תשנ"ב, הוצאת מכון בן-צבי, 189 [2+] עמודים.

בספר מובאות 45 תעודות, שהן חלק מארכיונו הפרטי של נשיא (שיח') קהילת רדאע שבדרום תימן, באמצע המאה ה-18. זהו אוסף מיוחד במינו, שכמותו נשתמר רק מקהילת צנעא מתקופה מאוחרת יותר. התעודות מרדאע כוללות: מעשי בית-דין, מכתבים פרטיים, רשימות בני הקהילה, מיסים למלכות ועוד. רישומי ביה"ד הם בענייני הקהילה, בענייני יחידים בה והתכתבות עם קהילות אחרות. כן מצוי בתעודות חומר מעניין על היחסים עם השלטונות והשכנים הערבים. כל תעודה הובאה במקורה (ערבית באותיות עבריות) ובתרגום עברי. זהו כרך נוסף בסדרת אורינס יודאיקוס המביאה את תולדות היהודים במזרח באמצעות תעודות.

□ Jean-Christophe Attias, *Isaac Abravanel — La mémoire et l'espérance*, Paris 1992, Les Editions du Cerf, 302 pp.

מבחר מתוך כתיבי ר' יצחק אברבנאל, אחד האישים המרכזיים ביהדות ספרד בדור הגירוש ואחד ההוגים החשובים בתולדותיה, בתרגום לצרפתית. המהדיר הקדים לכתבים מבוא נרחב על דמותו וכתביו של ר"א.

מחקרים וקבצים

□ שמואל מורה וצבי יהודה (עורכים), שנאת יהודים ופרעות בעיראק (מחקרים בתולדות יהודי בבל ובתרכותם, 8), אור-יהודה תשנ"ב, מרכז מורשת יהודי בבל, המכון לחקר יהדות בבל, 321 עמודים.

הפרעות ביהודי בגדאד ביוני 1941 (ה'פרהוד') היוו פרשת-מים בתולדות יהודי עיראק, כשם שהביאו לשנוי ביחסם של המוסדות הציוניים אל יהדות זו ואל יהודי ארצות ערב בכללם. על ה'פרהוד' פורסמו לא-מעט דברי עדות ומחקרים (בהם חוברת 'פעמים' 8). בקובץ שלפנינו הובאו 9 מאמרים, אשר כמחציתם כבר פורסמו בלע"ז ועתה תורגמו לעברית. יתרם מחקרים חדשים. ברכה מיוחדת יש בסקירות המפורטות על המאורע לאור ספרות המחקר ומקורות חדשים, וכן מבחר עשיר של מקורות (בהם מקורות גרמניים, בריטיים; עדויות של יהודים במקום ועוד) — שניהם מאת צבי יהודה; אירוע זה בראי הספרות של יהודי עיראק — מאת שמואל מורה; רשימה ביבליוגרפית מפורטת. עוד משתתפים: סטפן ויילד, אלי כדורי, חיים י' כהן, סלביה ג' חיים (תרגומים של מאמריהם), נסים קזז, אסתר מאיר, אליעזר מרכוס, גאולה אלימלך.

□ אביגדור שגן, תרגום ואגדה בו – האגדה בתרגום התורה הארמי המיוחס ליונתן בן עוזיאל, ירושלים תשנ"ג, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 234 עמודים.
מחקר צורני ותמאתי בתרגום המקרא המיוחס ליונתן בן עוזיאל, חיבור שנדפס לראשונה בסוף המאה ה־ט"ז באיטליה. הספר מנתח את תולדות הנוסח של התרגום, אופיו הספרותי-הרטריו, עולם האמונות והדעות המשתקף בתרגום ואת מקורותיו. המחבר בוחן בעיקר את הנוספות על התרגום המילולי למקרא ואת יסודות האגדה המצויים בתרגום. תוספות והרחבות אלו הן היסוד למוקדי הבחינה הענייניים של התרגום. מקום נכבד בספר תופס הדיון ביחס לישימעאל ולאסלאם, שבתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל. בעקבות דיון זה ולאור בחינת היסודות האגדיים שבתרגום, קובע המחבר את זמנו של החיבור לאחר כיבושי האסלאם, למאה השמינית, ולאזור שהיה בהשפעתה התרבותית של ארץ-ישראל.

□ Moshe Bar-Asher, *La Composante Hébraïque du Judéo-Arabe Algérien (Communautés de Tlemcen et Aïn-Temouchent)*, Jerusalem 1992, Editions Magnès, 184 pp.

משה בר-אשר דן במחקרו במבניהם ובצורותיהם של היסודות העבריים בדיאלקטים העבריים-יהודיים של קהילות תלמסאן ועין-תמושנת שבמערב אלג'יריה. המבוא מציין את מאפייני שתי הקהילות ותכונות הערבית-היהודית שדוכרה בהן וקובע את הריבוד החברתי-לשוני שכיוון את ניתוח הנתונים. הפרקים הבאים דנים בתורת ההגה ובצורות של היסודות העבריים והשינויים המורפולוגיים שחלו בהם, בחלוקה הדקדוקית והסמאנטית-לקסיקאלית של המרכיב העברי שאותר במחקר, במסורות הלשון העברית המשתקפות במרכיב זה תוך השוואת הנתונים אלה של קהילות אלג'יר, תוניסיה ותאפיללת, וכן בהשפעת הצרפתית על השימוש במבנים עבריים שונים. החיבור כולל מפתח נרחב של היסודות העבריים המועלים בו.

(יוסף שיטריט)

□ Avigdor Levy, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, Princeton, New Jersey, 1992, The Darwin Press, XV + 196 pp.

חיבור מסכם על תולדות היהודים באימפריה העות'מאנית מימי זוהרה לאחר הגירוש מספרד, כאשר קהילות אלו נעשו 'המרכזים החשובים ביותר של דעת ולימוד של היהדות', עד הקמת הרפובליקה התורכית. פרקי הספר הם: התיישבות היהודים באימפריה; הסימביוזה העות'מאנית-יהודית במאות ה־15 וה־16; מבנה הקהילה; תקופת עמידה וירידה, 1580-1826; התקופה המודרנית, 1826-1923. המחבר, פרופסור באוניברסיטת ברנדייס בארה"ב, משלב בחיבורו ידע בהיסטוריה היהודית ובמקורות התורכיים. החיבור, וקובץ מחקרים בנושא זה שיתפרסם בסמוך לו, מתפרסמים בשיתוף עם המכון ללימודים תורכיים בווישינגטון.

□ Rachel Simon, *Change within Tradition among Jewish Women in Libya*, Seattle and London 1992, University of Washington Press, VII + 221 pp.

הספר בוחן את מעמד האשה היהודייה בלוב מן המחצית השנייה של המאה ה־19 עד בוא הקץ על קהילה זו. נבחנים: מעמדה בתוך משפחתה ובקהילה, חיי המשפחה, מקומה בעבודה, אפשרויותיה לקבל חינוך והשתתפותה בחיי הציבור. שינויים חברתיים, כלכליים ופוליטיים בחברה הכללית בלוב השפיעו על מעמד היהודים, אשר היו מבודדים יחסית מיהודי שאר הארצות והושפעו ממנהגים ונוהגים של הרוב המוסלמי. מסוף המאה ה־19 החלו לחדור ללוב השפעות אירופיות והן גברו לאחר הכיבוש האיטלקי בשנת 1911. שינויים אלה חוללו תמורה, אמנם איטית ובמסגרת הרפורמים המסורתיים, גם במעמד האשה היהודייה. זהו החיבור המקיף הראשון על האשה היהודייה בארץ מוסלמית.

□ Hava Lazarus-Yafeh, *Interwined Worlds — Medieval Islam and Bible Criticism*, Princeton New Jersey 1992, Princeton University Press, XIII + 178 pp.

המחברת בוחנת את יחסם של מחברים מוסלמים בימי הביניים אל התנ"ך ומוצאת שהם עסקו בנוסח המקרא ובהעברתו מעמדת פולמוס המניחה כי המקרא זויף ושונה. גישה זו הביאה לעמידה כמעט ביקורתית מדעית של התנ"ך. המחברת מצביעה על קשר אפשרי בין ביקורת המקרא המודרנית-הקדומה לביקורת המקרא שבשלהי העת העתיקה, כאשר הקו המקשר

המתועד היטב מצוי בטענת המחברים המוסלמים שביקרו את התנ"ך בימי הכיניים. אפשר לקרוא בפרקי הספר כבמחקרים עצמאיים הדנים בעיון המוסלמי בתנ"ך: טיעונים מוסלמיים נגד התנ"ך; עזרא-עזר (גלגולו של מרטיב פולמוס); פרשנות תנ"ך מוסלמית (החזיון של מוחמד ושל האסלאם); מחברים מוסלמים ובעייתיות תרגומי התנ"ך לערבית. פרקים אלו, העוסקים בסוגיות נבחרות מרכזיות, מובילים למסקנת החיבור בסיכומו על ביקורת המקרא משלהי העת העתיקה עד ראשית התקופה המודרנית. בין נספחי הספר: מפתחות לפסוקי מקרא וקוראן ודיון בידיעת היהודים את הקוראן וביחסם אל הקוראן.

אמנות

□ רפאל ויזר (עורך), ספרים מספרד, ירושלים תשנ"ב, משרד החינוך והתרבות מרכז ההסברה, מוזיאון ישראל, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, 157 + XI עמודים. זהו קטלוג התערוכה המוצגת במוזיאון ישראל, במלאת 500 שנה לגירוש ספרד. הקטלוג הוא בתכנית אלכומית, מעוצב בטוב טעם בידי מיועגו פיני, המוצגים כולם בצבעים והכיתוב להם בעברית ובאנגלית. רוב המוצגים הם כתבי יד ומיעוטם ספרים, שכן הדפוס העברי בספרד ראשיתו בשנת 1476. כתבי יד רבים הם מאוירים, בהם יפים ביותר. מבואות לקטלוג, בעברית ובאנגלית, מאת: מ' וייל, י' שץ, י' שצמן; רפאל ויזר; חיים בינארט. סקירה תמציתית על הדפוס העברי בספרד מאת יצחק יודלוב.

ספרות

□ Carlos del Valle Rodrigues, *Isaac ben Jalfón de Córdoba, Poemas*, Madrid 1992, Aben Ezra Ediciones, S.L., 201 pp.

בספר מובאים 96 שירים, מתורגמים לספרדית, מאת יצחק בן כ'לפון (960-1030) — בן הדור השני לשירה העברית בספרד. הוא היה משורר נודד, 'בוהמין', טרוד בחיפוש אחר נדבכים לשירתו, שחי בעוני. שירתו שובבה, עליזה וקלילה. המהדיר דל ואלה רודריגו, מרצה לעברית באוניברסיטאות בגרמניה ובספרד, פירסם כמה ספרים על תור הזהב העברי בספרד. הוא הוסיף לספר מבוא נרחב וכן תיעוד על בן כ'לפון, מתוך כתביהם של אבן ג'נח, ר"מ אבן עזרא ואלחריזי. יצוין גם המו"ל: 'הוצאת אבן עזרא', מאדריד. הספר יוצא בספריית España Judia בסדרה: סופרים יהודיים של אל-אנדלוס.

עזר

□ גירוש ספרד 1492, חלק ראשון — היהודים בספרד עד הגירוש, חלק שני — הפזורה הספרדית לאחר הגירוש, המערכת — מיכאל ירון (יר), שלומית אימבר, שרית הוך, אביגיל שמואלי (ח"א), סימא גרינבוים (ח"ב); ירושלים תשנ"ב-תשנ"ג, הוצאת מכון בן-צבי, בסיוע מינהל חברה ונוער משרד החינוך והתרבות, 302 עמודים.

ראשיתו של מפעל זה במארז שכלל ארבע חוברות, מפת קיר ושקופיות להוראת הנושא יהודי ספרד, במערכת החינוך בחו"ל, בלשונות אנגלית, צרפתית וספרדית. הנוסח העברי שלפניו הותאם למערכת החינוך בישראל. החלק הראשון, על היהודים בספרד, בנוי לפי סדר כרונולוגי ואילו החלק השני, על הפזורה — לפי מרכזים גיאוגרפיים. היעדים התוכניים שהוצבו לכותבים הם: תיאור מדויק של התפתחות גולת ספרד, ביורו טיב המפגש בין יוצאי ספרד ופורטוגאל לקהילות היהודיות שאליהן הם היגרו, המבדיל והמשותף בין המגורשים לקהילות המקומיות, ניצני המודרנה שצמחו מתוך התפוצה הספרדית המערבית. התוכרת מתייחדת בשילוב שבין החומר ההיסטורי ובין ההצעות להפעלתו באופנים דידיאקטיים.

□ Dr. Ruth Westheimer and Dr. Steven Kaplan, *Surviving Salvation: The Ethiopian Jewish Family in Transition*, New York 1992, New York University Press, 148 pp.

ספר פופולארי, מיועד לציבור הרחב וגם לחוקרים, המתאר את השינויים שחלו במשפחה היהודית האתיופית לאחר עלייה לישראל. בספר פרקים על ההיסטוריה המודרנית של יהודי אתיופיה, העלייה, תהליך הקליטה, יחסי הורים וילדים, שינויים בהבדלים בין המינים, משברים בתוך המשפחה ותוכניות לטיפול בעדה. הספר מלווה תצלומים.